

**«ЯШИЛ» ИҚТИСОДИЁТГА ЎТИШ ВА «ЯШИЛ» ЎСИШНИ
ТАЪМИНЛАШ ДАСТУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕНДЕНСИЯСИ**

Урунбаев Сапарбек Саматович

Тошкент архитектура қурилиш университети

“Иқтисодиёт ва кўчмас мулкни бошқариш” кафедраси

Катта ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ўзбекистон Республикасининг «яшил» иқтисодиётга ўтиш стратегияси доирасида «яшил» ва инклюзив иқтисодий ўсишни таъминлаш борасида амалга оширилаётган чора-тадбирлар самарадорлигини ошириш, қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш ҳамда мамлакат иқтисодиётнинг барча тармоқларида ресурсларни тежашни янада кенгайтириш мақсадида «яшил» энергетикани самарадорлигини ошириш,

Калит сўзлар: инклюзив иқтисодий ўсиш, яшил иқтисодиёт, қайта тикланувчи энергия манбалари, яшил инвестициялар, яшил облигациялар, иқтисодий прогноз.

ANNOTATION

Improving the efficiency of green energy in order to increase the efficiency of measures implemented to ensure green and inclusive economic growth in the framework of the transition strategy of the Republic of Uzbekistan to a green economy, to use renewable energy sources and to further expand resource savings in all sectors of the country's economy.

Keywords: inclusive economic growth, green economy, renewable energy sources, green investments, green bonds, economic forecast.

Бугунги кунда иқлим ўзгариши билан боғлиқ муаммоли масалалар мамлакатда амалга оширилаётган ислохотлар самарадорлигига, хусусан «яшил иқтисодиёт» истиқболда барқарор ривожланишнинг асоси сифатида қаралмоқда ва уни иқтисодий ўсиш ва камбағалликни қисқартириш, экологик ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга ўзининг салбий таъсирини кўрсатадиган куч «яшил» технологияларга киритилаётган инвестициялар талабни ортишига олиб келди. Мазкур инвестицион технологиялар ёқилғи-энергетика ресурслари истеъмолчиларининг энергия самарадорлигини ошириш ва энергия тежамкорлигига эришишдаги мажбуриятларини белгилаш, ёқилғи-энергетика ресурсларидан оқилона фойдаланиш, органик қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, чиқиндисиз ишлаб чиқариш технологияларини жорий этиш, бир сўз билан айтганда табиат ва атроф-муҳитга зарар келтирмасдан аҳоли турмуш

даражасини ва кўрсатилаётган хизматлар сифатини оширишга қаратилган. Айниқса, ҳозирги глобаллашув шароитида қайта тикланувчи энергия манбаларининг аҳамияти ортиб бормоқда. Мазкур масаланинг кульминацион чўққиси 2015 йилда Франциянинг париж шаҳрида ўтказилган БМТнинг иқлим исишига бағишланган конференциясида 195 мамлакат томонидан глобал исишдаражасини 2° целсий даражасида ушлаб туриш сиёсатини қабул қилиши билан белгиланди. Ушбу конференцияда 147 мамлакат ўзининг «яшил иқтисодиёт» бўйича режаларини муҳокама қилди, қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш бўйича дастурларни таклиф қилди, 167 мамлакат иқлим имкониятларидан келиб чиқиб ўз энергия самарадорлигини ошириш тавсияларини тақдим этди. Прогнозлар шуни кўрсатмоқдаки, 2040 йилга келиб дунё ялпи ички маҳсулотининг энергия сифимкорлиги 0,93 кВт/долларга, жон бошига тўғри келувчи энергия истеъмоли 22,32 мВт/кишига, жами энергия истеъмоли 204408,88 млн. мВт га етади.

2023-йилнинг 23-24-феврал кунлари Италия пойтахти Рим шаҳрида "Европа Иттифоқи – Марказий Осиё" юқори даражадаги 7-конференцияси бўлиб ўтади. Мазкур нуфузли конференцияда Европа Иттифоқи ва Марказий Осиё давлатлари атроф-муҳит соҳасидаги вазирлик ва идоралари вакиллари ҳамда халқаро ташкилотлар экспертлар билан бир қаторда Табиат ресурслари вазири А.Абдухақимов бошчилигидаги Ўзбекистон Республикаси делегацияси ҳам иштирок этади.

Тадбирда Атроф-муҳит ва сув ресурслари бўйича "Европа Иттифоқи – Марказий Осиё" Платформаси ҳамда Атроф-муҳит ва иқлим ўзгариши бўйича ишчи гуруҳнинг сўнгги йиллардаги фаолияти натижалари тақдим этилади. Платформанинг 2023-2025-йилларга мўлжалланган фаолиятининг устувор йўналишлари аниқланади ҳамда ушбу йўналишдаги истиқболдаги лойиҳалар муҳокама қилинади.

Умуман олганда, Рим шаҳрида ўтказиладиган конференция "яшил энергия"га ўтиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги янги ташаббуслар ҳамда уларни Ўзбекистонда ва Марказий Осиё минтақасида амалга ошириш йўлларини муҳокама қилиш учун самарали платформа бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёев 02.12.2022 йилдаги ПҚ-436-сон қарорида кўрсатилгандек Ўзбекистон Республикасининг «яшил» иқтисодиётга ўтиш стратегияси ва Дастурни амалга ошириш натижасида 2030 йилгача мамлакатнинг «яшил» иқтисодиётга ўтиш ва «яшил» ўсишни таъминлаш дастурига мувофиқ:

- иссиқхона газларининг ялпи ички маҳсулот бирлигига нисбатан солиштирма ажратмаларини 2010 йилдаги даражадан 35 фоизга қисқартириш;

- қайта тикланувчи энергия манбаларининг ишлаб чиқариш қувватини 15 ГВтга ошириш ва уларнинг улушини электр энергиясини ишлаб чиқариш умумий ҳажмининг 30 фоиздан кўпроғига етказиш;

- саноат соҳасида энергия самарадорлигини камида 20 фоизга ошириш;

- ялпи ички маҳсулот бирлигига тўғри келадиган энергия сарфи ҳажмини, шу жумладан, қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланишни кенгайтириш ҳисобига 30 фоизга камайтириш;

- иқтисодиётнинг барча тармоқларида сувдан фойдаланиш самарадорлигини сезиларли даражада ошириш, 1 миллион гектаргача майдонда сув тежовчи суғориш технологиясини жорий этиш;

- йилига 200 миллион кўчат экиш ва кўчатларнинг умумий сонини 1 миллиарддан ошириш орқали шаҳарлардаги яшил майдонларни 30 фоиздан ортиқроққа кенгайтириш;

- республика ўрмон фонди захиралари кўрсаткичини 90 миллион куб метрдан ортиқроққа етказиш;

- ҳосил бўладиган қаттиқ маиший чиқиндиларни қайта ишлаш даражасини 65 фоиздан ошириш;

Мамлакатларнинг анъанавий энергия манбаларидан фойдаланишни камайтириб, қайта тикланувчи энергия манбаларига кўпроқ эътибор қаратишларига қуйидаги омиллар таъсир кўрсатди:

– қайта тикланадиган энергия манбаларидан технологик жараёнда фойдаланиш ҳисобига нарх рақобатининг ўсиши;

– мазкур сектор ривожланиши учун ижобий сиёсий ташаббуслар; – молиялаштиришдаги нисбатан эркин шароитлар;

– энергетик ва экологик муаммоларни ҳал қилиш масаласи; – ривожланаётган мамлакатларнинг ўсиб бораётган иқтисодиётининг энергияга ортиб бораётган талаби;

– энергияни барчага бирдек мавжудлигини таъминлаш ва энергетик қашшоқликдан қутулиш.

Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш ва иқтисодиётнинг ривожланиш даражаси кўп жиҳатдан энергия ресурслари захираларига боғлиқ. Ҳозиргача дунёда аниқланган табиий энергия манбалари захиралари энергия истеъмолининг бугунги кун даражасида истеъмол қилинса, 54 йил давомида энергияга бўлган эҳтиёжимизни қондириш имконини беради, холос. Бироқ маълумки, жамият ва иқтисодиёт ривожланиши бир жойда тўхтаб турмайди. Ривожланиш ва иқтисодий ўсиш энергияга бўлган эҳтиёжнинг ортишига олиб келади ва энергия танқислиги муаммоси вужудга келиши ҳавфини туғдиради. 2040 йилга келиб жаҳон ЯИМ энергия сифимкорлиги 0,08 т. н.э./минг долларга етиши кутилмоқда. Шу боис анъанавий энергия манбалари захираларининг

камайиб бориши шароитида қайта тикланадиган энергия манбаларининг инсон ҳаёти ва фаолиятидаги аҳамияти ва долзарблиги ортиб бормоқда. Муҳокама ва натижалар Йилдан йилга айрим мамлакатларда яшил иқтисодиётга инвестиция киритиш даражаси пасайганига қарамасдан, ривожланаётган мамлакатларнинг айримларида қайта тикланадиган энергия манбаларини инвестициялашни қўллаб қувватлаш бўйича давлат мақсадли дастурлари ишлаб чиқилмоқда, бундай мамлакатлар қаторига Ҳиндистон, Аргентина, Миср ва БААни киритиш мумкин. Ушбу мамлакатларда «яшил иқтисодиёт»ни инвестициялаш муҳитини яхшилаш учун амалга оширилаётган тадбирлар мазкур тармоқ ривожланишига хизмат қилувчи инвестициялар миқдорининг ортишига олиб келиши шубҳасиздир. 2022 йилда барча йилларда кузатилганидек, жаҳонда «яшил иқтисодиёт»га жалб қилинган инвестицияларнинг катта улуши қуёш ва шамол энергиясига тўғри келди. Муқобил энергия учун ажратилган инвестиция қўлами кескин ошди ҳамда 750 миллиард долларни ташкил этди, бу ўтган йилга нисбатан 27% га кўп демакдир. 2030 йилгача Ўзбекистон Республикасида «яшил» иқтисодиётга ўтиш ва «яшил» ўсишни таъминлаш бўйича мақсадли кўрсаткичларни кўриш мумкин:

Т/р	Кўрсаткичлар	Ўлчов бириги	2022 йил	2024 йил	2026 йил	2028 йил	2030 йил
1.	Ялпи ички маҳсулот бирлигига тўғри келадиган энергия ҳажмини камайтириш (2021 йилга нисбатан)	%	5,0	14,0	22,0	27,0	30,0
2.	Саноатда электр энергияси истеъмоли, умумий истеъмолдаги улуши	%	26,0	25,0	23,0	21,0	20,0
3.	Қайта тикланувчи энергия манбаларининг электр энергиясини ишлаб чиқариш умумий ҳажмидаги улушини кенгайтириш (гидроэнергетика билан бирга)	%	8,0	9,0	24,3	29,0	30,5
		кВт/с	6,5	8,6	25,0	34,0	40,7
4.	Кичик қувватли қуёш фотоэлектр станцияларини қуриш	МВт	10,0	150,0	400,0	800,0	1500,0
5.	Яхшиланган ичимлик сув манбаларидан фойдаланиш имкониятига эга аҳоли, жами аҳоли сонига нисбатан	%	69,7	80,93	87,12	88,5	90,0
6.	Ўрмон фонди ҳудудларида дарахт ва буталар захираларини кўпайтириш	млн.м ³	64,2	68,1	77,0	85,5	92,3
7.	«Яшил макон» лойиҳаси доирасида шаҳарлардаги яшил майдонларни кенгайтириш (аҳоли пунктининг умумий майдонига нисбатан)	%	8,3	12,4	15,8	23,8	30,0
8.	Ҳосил бўладиган қаттиқ маиший чиқиндиларни қайта ишлаш даражаси	%	30,0	40,0	50,0	60,0	65,0

Ривожланган мамлакатларда қуёш энергиясига инвестициялар миқдори 57,4 миллиард долларга, ривожланаётган мамлакатларда эса 58,6 миллиард долларга тенг бўлди. Инвестициялардаги бундай катта улушни қуёш энергетикаси самардорлигининг бошқаларига нисбатан юқорилиги ва бошқа тикланадиган энергия манбаларига нисбатан эксплуатация харажатларининг камлиги билан тушунтириш мумкин. «Яшил инвестициялар» таркибий улушининг кейинги ўрнини шамол энергиясига бўлган инвестициялар эгаллайди. Ривожланган мамлакатларда бу кўрсаткич 59,4 миллиард долларга, ривожланаётган мамлакатларда 50,7 миллиард долларга тенг бўлди. Аҳамиятли жиҳати шундаки, жаҳонда қуёш энергиясидан фойдаланишни инвестициялаш улушининг юқори бўлишига қарамасдан, ривожланган мамлакатларда «яшил инвестиция»лар кўпроқ шамол энергиясига, ривожланаётган мамлакатларда эса қуёш энергиясига йўналтирилган. Буни ушбу мамлакатлар географик ва иқлимий шароитлари билан боғлиқ омиллар орқали тавсифлаш мумкин. Биомасса, биоёқилғи, кичик гидростанциялар, геотермал ва денгиз энергиялари каби бошқа тикланадиган энергия манбаларига инвестициялар улуши жамига нисбатан жуда кам бўлиб, 2021 йилда ривожланган мамлакатларда 8,2 миллиард долларга, ривожланаётган мамлакатларда 7,31 миллиард долларга тенг бўлди. «Яшил иқтисодиёт»га инвестицияларни таҳлил қилаётганда ривожланаётган мамлакатлар гуруҳини икки таркибий қисмга ажратиб ўрганиш мақсадга мувофиқ, яъни «Катта учлик» (Хитой, Ҳиндистон ва Бразилия) ва бошқа ривожланаётган мамлакатлар. 2022 йилга келиб Муқобил энергия учун ажратилган инвестиция кўлами кескин ошди ҳамда 750 миллиард долларни ташкил этди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Прогноз развития энергетики мира и России 2022. / под ред. А.А.Макарова,
2. Л.М.Григорьева, Т.А.Митровой; ИНЭИ РАНАЦ при правительстве РФ. – Москва, 2022.
3. Одинаев Д. Ш. Жаҳонда «Яшил иқтисодиёт» нинг энергетика соҳасига йўналтирилган инвестицияларнинг ҳозирги ҳолати таҳлили ва ривожланиш тенденциялари //Экономика и финансы (Узбекистан). – 2018.
4. Frankfurt School-UNEP Centre/BNEF. 2022. Global Trends in Renewable Energy Investment
5. Nurova, G. (2022). Results of ISI Implementation in Uzbekistan (in The Example of Uzbek Automotive Industry): Achievements and Negative Outcomes. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8).извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/5694

6. СС Урунбаев, Самат Сардарович Урунбаев. Новые подходы и методы обучения физике в современной школе. Современные инновации. 2018. №5 (27), 67-69 страницы

7. Saydahmadova Simora, Urunbayev Safarbek Samatovich, THE CONCEPT OF THE DIGITAL ECONOMY AND ITS SIGNIFICANCE TODAY. Archive of Conferences. 2022/1/22.

8. Urunbayev Safarbek Samatovich, Safarov Solixjon Sobirjon o'g'li, Impact of global microchip deficit on the market. Texas Journal of Multidisciplinary Studies 2022/1/11